

շամանէն իւր-ի, բոլ. եւ երգեցիկն. ՀԲ յառաջ կը բերէ «Ուկ. Փիլիպ. Ժ. անդիւրով եւս քեզ անգա, ոչ զի բոլից եւ իւր-ի-ց առջեւ, այլ...» (Բ. էջ 795) հասունած մը, որ այսպէս գոյութիւն չունի, այլ «եւս քեզ անգա, ոչ զի ի պէտս պոռնիկաց եւ կարգաւայ եւ գուսանայ եւ փողարաց եւ ջնարուրաց գործիցեւ, այլ...», էջ 468. «Իւր-ի-ցի, հեւս Սուրբ առաջ թորհա (— փաղերա) բաւը համամասութեան կը գնէ Lagarde, Symmiota էջ 91 եւ իրապէս «վարձակներն ըստ ինքեան երաժիշտ կանայք էին, բոլոր սակայն «գոսարին եւ ագանցմէ (բողբերէ) տարբեր պատուոյ արժանացնել վարձակներն իսկ, որոնք չէին կրնար պարկեշտութեան օրինակներ հանդիսանալ ողնկոյսի համաժողովութեանց մէջ, հետեւի, ճաշեր եւ խնջուք, էջ 212:

վարք:

110. «Գրաբար հոլովմանը... ազատութիւն կը ցուցնեն մէկն մէկայն անցնելու» որ կրնայ կերպով մ'ըսուիլ թէ որոշ կանոնի տակ չէին, այսպէս վեր. հու. առաջ Ա. թ. 11, քննական քերականութեան մէջ եւ իբրեւ օրինակ կը բերէ ի մէջ այլոց «վարձու», «վարձի», «վարձի» էջ 76, Ծանոթ. 31). որչափ սակայն յառաջ կ'ընթանան ձեռագրական համամասութիւնները, այնչափ հաստատ համադրւած կը գոյանայ թէ գրաբարի հոլովմանը որոշ կանոնի տակ չէին. մէջ բերուած «վարձի» տարբերակն օրինակի համար, որ Եւս քեզ անգա Եվ. Պատմութեան մէջ ալ կ'այ. «Ձի այսպէս կատարեալ էր իւր-ի-ց իւրովը», էջ 334, մեր ձեռագիրն օրինակը կը կարգւայ «վարձի» իւրովը, Բ. 49, թ. 89, ուրիշ անդերու համանայն «վարձի իւրեանց հայհայէին», էջ 339 «մի ի նոցանէն միին իւր-ի վարեալ լինէր» եւ այլն. նոյնպէս Ա. ք. 377 «հագուար վարձի» իւրովը, կանոնադրը Զ օրինակը կը փոխէ «վարձի», անգ, էջ 455 «կրանաւորական վարձի» թծծի ընտիր գաղափարներու ընթերցուածքը ՅԱԲԻ մէջ կ'այլ նոյնպէս «վարձի», Եւս նաեւ էջ 463 «հոգեւ ճանց վարձի» էին, Ա օրինակի մէջ կը չարափոխուի «վարձի»:

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՍԱՐԻՐ ԳՐԵՐ ԲԱՅՍԵՐԸ

Աղբան:

Աղբան: — Երբ. Ի-ի, Եթանանից. ձաւ, Գ. Թագ. Ժ. 9. *ἀρχούχ*, Բ. Մնաց. Ի. 18. *κνιδίχ*, Թ. Բ. 40. *ἀχανθαί*, Առաւ. Ի. 9, Երգ. Բ. 2, Ովէ. Բ. 6. *carduus*. Գ. Թագ. Ժ. 9, Բ. Մնաց. Ի. 18. *tribulus*. Թ. Բ. 40. *spina*, Առաւ. Ի. 9, Երգ. Բ. 2. *paliurus*, Ե. Լ. 13. *lappa*, Ովէ. Բ. 6. Գրաբար. Ա. Ի. Գ. Թագ. Ժ. 9, Ուր. Բ. Մնաց. Ի. 18. *κνιδί*, Թ. Բ. 40, Իւր-ի, Առաւ. Ի. 9. Իւր, Երգ. Բ. 2, Ովէ. Բ. 6. Նշանար հարար Իւր թարգմանուած է վերոյնշանակեալ բոլոր համարներուն մէջ, Քր. chardon. տաճ. Գեղ. Թիւի:

Աղբանը զամբիւղաւորներու կարգէն կանկարկերպայն ցնդէ պատկանող խոտակերպ փշտառներու սեւ մէջ. Գարդ կամ ոստաղ լին ցցուած ցողունը կը վերջաւորուի գնտակաւ ձեւ կամ ձուռնի ծաղկաճայլերով, որոնք խոլ ղովակաձեւ անկոններն եւ միեւնոյն մեծութիւն ունեցող ծիրանեղոյն կամ սպիտակ մանրաւ ծաղկներու ճայլեր են, եւ որոնց բաժակաւ պատեանին թերիներ գրեթէ ամէնքն ալ կը վերջաւորուին փուշերով: Այս սեւի տունները երկրագործութեան խիստ փնտսկար են. հակառակ անոր որ ամէն ծիգ կը թափուի ջրելու համար այս զաղընի խոլը իր արմատէն, այլ սակայն թերիներու ճայլէն իսկ ցցունազարդ կտակներն գիւրութեամբ կը ցրուին ամէն կողմ եւ անմիջապէս արմատներ կը թողուն. Պաղեստին հարուստ է ակքանի ամէն տեսակի ներով, յիշատակութեան արժանի են. Իսթիւր *Իւր-ի-ցի* (= *carduus pycnoccephalus*), *Իւր-ի-ցի* (= *carduus argentatus*), *Իւր-ի-ցի* (= *cirium lanceolatum*) եւ անաւանդ *Notabasis Syriaca* (= *Սուր-ի-ցի* Իւր-ի) որ շատ ծանօթ է իւր ամենազարմար խիստ սուր փուշերով: Աղբաններէն գուրս եւ սակայն զրացի սեւ համարուած փուշերէն առատ կը գտնուի *Իւր-ի-ցի* (= *atractylis omosa*), *Իւր-ի-ցի* (= *Carthamus maculatus*) եւ *Իւր-ի-ցի* (= *scolymus maculatus*) որոնք Ս. Երկրի գաշտերուն եւ արտերուն մէջ ամէն կողմ տարածուած են:

խօսելը Ս. Գրքի մէջ ներկայացուած է իբր աւերակներու մէջ բուսնող վտախոտերէն մին, ես. ԼԴ. 13, իբր խորհրդանշել ամայացեալ երկրի մը, Ովսե. Թ. 6, իբր արմենաց խիստ ֆառաշար տունի մը, Թոր. ԼԱ. 40, եւ իբր արհամարհելի տունի մը, Դ. Թագ. ԺԳ. 9. Բ. Մնաց. ԻԵ. 18, որ կ'աւի նաեւ դաշտերու չորաններուն եւ հարմուկներուն մօտ, Երգ. Բ. 2: Փուշեր եւ գէշ խոտեր յառականշող առ նորոշ բառ մը չէ տակաւ, այլ որոշ տունի մընէ, որ կը թուարկուի եղիմին հետ, ես. ԼԴ. 13 ինչպէս եւ կը յիշատակուի համանման համարի մը մէջ, Ովսե. Թ. 6: Երգաց Թագաւորի առաւելին մէջ, ծառերու թագաւորին, մայրիին հաւադիր արհամարհելի եղբ մը կը նշանակուի խօսելը, Դ. Թագ. ԺԳ. 9, Բ. Մնաց. ԻԵ. 18: Այս բոլոր նկարագրութիւնները կը պատշաճին ակբանի միայն ինչպէս եւ ակբանի առի գառող վերեւ յիշատակեալ բոլոր տուններուն:

Սողոմոն կըսէ:

“Ինչպէս խօսի մը որ դիմովն ձեռքը կը մտնէ,
Այնպէս է առակ մը անգամովն բերնին մէջ”
(Առակ. ԻԶ. 9.)

Բազմաթիւ մեկնարաններ (Celsius, Hierobotanicon, “Հատ. Ա.” էջ 470—79) կը կարեն աւելի ճիշդ տեսնել այս համարին մէջ խօսելի կամ գլուխը առաւելը (= prunus silvestris), բայց այս թուովը շրջաններ վերեւ նշանակեալ համարներուն մէջ յիշատակեալ պայմանները, մինչդեռ ակբանները, որոնք առաւելին կը գտնուին առատօրէն Եստրոգոնի (= Եղեղայելի) գաշտին մէջ, իրենց խիստ ուժգին եւ սուր փշալից գագաթով ջոզուններովը Առաւելց վճիռը կը հաստատեն — Վեսնիոս (Theophrastus, էջ 497) եւ ուրիշ մեկնողներ, Ա. Թագ. ԺԳ. 6 համարին մէջ յիշատակեալ խօսելի բառը կը նկատեն խօս բառին զարաւոր յոգնակի մէկ ձեւը, փոխանակ ըլլալու խօսելի. հետեւաբար ըստ Վեսնիոսի պէտք է կարգաւ սոյն համարը այսպէս.

“Խորայնացիները պահուեցան պրներու,
Խօսնիւն, ժայռերու, անաւներու,
Նրաւներու մէջ”

Այս թուարկութեան մէջ, ըստ նոր մեկնողներու, խօսելի բառը գրեզագրական վերապակ մը նկատել աւելի ճիշդ է քան խօս բառին զարաւոր յոգնակի ձեւը եմփագրել. հաւանական է որ ընդօրինակողը խօսի (= ժայ-

ռերու-ծակ = ԾՊՊ) գրելու տեղ սխալ մօմբ խօսելի (= անգամներ = ԾՊՊ) գրած ըլլայ. ինչպէս որ Ա. Թագ. ԺԳ. 11 համարին մէջ ալ գրեզագրել անխաղ գրած է. “Եւ խորայնացիները իրենց պահուեցան ժայռերու խօսելի (= անխօս) դուռն ելան ուր պահուեցան էին”:

* * *

Սրբագրութիւններ:

Նոթանանից.

Ներառական.

“Եւ բուսցի թ զաղաքս” “Եւ բուսցին յաղա-
նորս եւ յամբոս Գալիլայի քաղաքս, եղիմի,
Եւ Կիւս յամբոս նորայ
(Ես. ԼԴ. 13.) (Ես. ԼԴ. 13.)

“Չորսաթ նոցա կո-” “Չորսաթն արծաթից
բուստ ժառանգեցի, եւ թ նոցա եղիմ ժառանգեցի,
Եւ թ յորիս նոցա Կիւս
բուսցի”
(Ովսե. Թ. 6.) (Ովսե. Թ. 6.)

“Այլ փոխանակ ցորենից” “Այլ փոխանակ ցորենից
բուսցի եղիմ”
(Ես. ԼԱ. 40.) (Ես. ԼԱ. 40.)

“Որով որ թ իրանան է” “Եւ առ Կիւսն որ թ
յղեց առ մայր իրանան է յղեց առ մայր
Կիւսն”
(Բ. Թագ. ԻԵ. 18.) (Բ. Թագ. ԻԵ. 18.)

“Փշալի ԼԵԻ ձեռք արբե-” “Որդեւ Կիւսն որ մտնէ
ցալի եւ ծառայութիւն թ թ ձեռք արբեցող, նոյն
ձեռք անգամ թ թ բերան ան-
մըտաց”
(Առակ. ԻԶ. 9.) (Առակ. ԻԶ. 9.)

Նշիմ:

Նշիմ: — Երբ Կիւսն եւ Կիւսն յոգնակի
Կիւսնի. Եսթանանից, չորսաթից, գրա-
բար. Խօսնանայ. աշխարհաբար, Կիւս. Առակ.
ԻԴ. 31. Եսթանանից *ἀναγινωσκόμενα*. գրա-
բար Կիւս գլուխը. աշխարհաբար Կիւս. Ես.
ԼԴ. 31. *ἀναγινωσκόμενα*. գրաբար Կիւս, աշխարհ-
բար Կիւս. Ովսե. Թ. 6. Վալդաւ. *urticae*
երեք համարներուն մէջ եւս:

Եղիմները խոտակերպ տունիներ են եւ
եղիմագրներու (*urticaceae*) ընտանիքին կը
վերաբերին. հակադիր տեսիւններն ինչպէս եւ
ցողունը խալիճող եւ այլոց գիրաւփուր մա-
զերով ծածկուած են. այս մազերուն առիկ
կողմը բշտիկի նման ատրաւուած են եւ կը պա-
րունակեն փաղաղից հեղուկ մը որ կը հոսի
մորթին մէջ, երբ ձեռքի կամ մարմնից հպուս

մը ըլլայ եւ որով մորթին վրայ այրեղ եւ խիտ ցաւ պատճառող ուռեցքներ կը հանէ. փոքր փողեխաղկներն եւ կնքածաղկներն տերեւան-կիւններուն քովերը հասկեր կը կազմեն. պտուղ-ները շատ մանր սեւ հատիկներ կ'ըլլան:

Եղիններու գլխաւոր տեսակներն են *urtica dioica* (= Բն- Ելճ) որ երկարակեաց խոտ մըն է ծաւարէն կոճղարմատներով, ասոր մանր ծաղիկները երկատուն են. միւս տեսակ է-ղինները միամայ եւ մենատուն են: *urtica urens* (= Գոր Կամ Ի-յն-Ելճ)ը մշակեալ վայրերու մէջ եւ բնակութեանց շուրջ ամե-նուրեք յաճախ կը հանդիպինք եւ մինն է այն տունկերէն որք մարդուն հեղքերուն կը հե-տապնդեն. *urtica pilulifera* (= Գլու-Ելճ)ն աւելի յատուկ է միջերկրականի սահ-մաններուն. դիրութեամբ կը ձանցուի իր կը-րակ պոսերով, որոնք կը կազմեն իր պտուղները:

* * *

Ս. Գրքի երբայական բնագրին մէջ իմիշ բառին երեք անգամ կը հանդիպինք. Առաւելը նկարագրելով ծոյլ մարդուն արան ու այգին կ'ըսէ.

«Բն-Ելճիները հոն ամեն կողմ բուսեր էին,
եւ իշխանները անոնց երեսը ծածկեր էին»
(Առ-Ել. Ի. 31.)

Եղբոր վրայ աստուածային դատաստանի նկարագրութեան մէջ Եսայի կ'ըսէ.

«Անոր պայտանքուն մէջ փուշեր պիտի բուսնին,
իւ անոր ամբուլթեանց մէջ իմիշ եւ եկքան»
(Ես-Ել. Ի. 13.)

Իսրայէլի դատաստանին մէջ Ովսէն նման-օրինակ կանխասացութիւն մը կ'ընէ.

«Արծաթով գնուած անոնց ամենթանկաղին
երկը իմիշ ժառանգութիւնը պիտի ըլլան,
եւ եկքանը իրենց վրաններուն պիտի տիրանայ»
(Ովս. Թ. 6.)

Եօթանասնիցը այս խոտի տեսակի մասին մեզ յուսաբանութիւն մը չտար. Առաւելի Ի. 31. համարին մէջ տունկի երկու անուն. ներք բայերու վերածած է. Ովսէի Թ. 6 հա-մարին մէջ ընդհանուր իմաստ ունեցող ծլեթրօս (= Իւր-Ել) բառը կը գործածէ. Եսայիի մէջ *ἀκανθία* *ξύλα* (= փայտ փշաբեր) բանաձեւին տակ կը հասկնայ երբայական բնագրին իմիշ (= փուշ), իմիշ (= եղին) եւ իւրի (= եկ-քան) երեք բառերը: Ընդհակառակ վուշ-դատը որոշապէս *urtica* «Եղին», կը թարգ-

մանէ. հայ գրաբարը ուղղակի եօթանասնիցի կը հետեւի.

Հին մեկնարաններ ամէնքն ալ համաձայն են շատ իրաւամբ քիմօնը հասկնալ եղին. O. Celsius, Hierobotaricon. Amsterdam 1748. Հատ. Բ., էջ 207: Գրքին աւետարանեալ մէջ բուննող եւ անմայի թողուած երկրի նշանը եղող գէշ խոտերէն մին. Ես. ԼԴ. 13, Ովս. Թ. 6, Առ-Ել. Ի. 31. յշտասա-կեալ համարներէն 1 հասկցուի թէ իմիշը ընդհանուր իմաստ ունեցող բառ մը է, այլ մասնաւոր որոշ տունկի մը անունն է որ միա-նաբար 1 յշտասակուի երկիցս իւրի (= եկ-քան) ին հետ. Ես. ԼԴ. 13, Ովս. Թ. 6, Այս վատթար եւ խայթող խոտը վուշապայի եւ հին մեկնարաններու հասկցածին պէս ստու-գաբանութիւնն ալ կը ստուգէ թէ Ելճն է: Եղինը Պաղեստինի լքուած եւ անմշակ վայրե-րու մէջ շատ հասարակ է որ կը հասնի վեց ոտը բարձրութեան եւ սոսկալի խայթող է. H. B. Tristram, The Natural History of the Bible. Londres 1889, էջ 477.

* * *

Սրբագրութիւններ:

Եօթանասնիցը.

«Եւ եթէ Թողուս զնա՝
Ի-պաւնայ եւ մոլորտե-
աննե. ին եւ լքանի»

(Առ-Ել. Ի. 31.)

«Եւ բուսեր ի քաղաքս
նորս եւ յամբարս Կ-յո-
ղ-Բե-Ել»

(Ես-Ել. Ի. 6.)

«Ձաթմաթ նոցա Ի-ր-Ե-
ժառանգեցէ, եւ ի յար-
նոցա փուշ բուսցի»

(Ովս. Թ. 6.)

Երբայականք.

«Եւ ահա բուսեալ էր
ի նմա բոցանայի Ի-յն-
ծածկեալ էին զերեսս նորս
իշխանուք»

(Առ-Ել. Ի. 31.)

«Եւ բուսցին յաղաբնոս
նորս փուշք, Ելճ եւ եկ-
քան յամբարս նորս»

(Ես-Ել. Ի. 13.)

«Ձաթմաթիս արծաթայ
նոցա Ելճ ժառանգեցէ եւ
ի յարիս նոցա եկքան
բուսցի»

(Ովս. Թ. 6.)

Կիրոսնի:

Կիրոսնի: — Երբ. Էյ Կ-Ե-Ե. Եօթա-
նասնից *ξύλου ώραιον*. Առաւել. *arboris pul-*
cherrimae. Գրաբար եւ աշխարհագր. Գե-Գե
ձա- (Գեւա. Ի. 40). Փրանս. *cedratier*.
առաւ. ուն- Գե-Ե-Ե առաւ:

Կիրոսնի բաղկատիւ (aurantiacées)
ընտանիքին պատկանող 4—5 մեթր բարձր-

թեամբ, որովհետեւ սեւագոյն կանաչ պատեաններով եւ կըր ու խիստ ճիւղաւորեալ գագաթով փոքր ծառ մըն է. բուսաբանութեան մէջ ծանօթ է *citrus medica* անուամբ, թէեւ այսօր *citrus cedra* մասնական անուամբ ալ կը ճանչցուին. իսկ լիմոնին կը կոչուի *citrus limon*. կիտրոնիին ճիւղերը կտրձ եւ գրեթէ ծաւառու են. կարճ կոթունով տերեւները մշտադաւար կաշեկերով եւ հաւելլածաձեւ են. յոյժ ախորժիկն հոտոյ ծաղիկները տերեւանկիւններէն առանձինն կամ քանի մը հասարակ կը ծլին. հնգահնգեմ բաժանի մը, հինգ՝ ձերմակի, իսկ արաքսուսը գեղեցիկ կարմրագոյն ծաղկատերեւներ, բազմաթիւ փղածօթներ եւ կնիք մ'ունին:

Հաւելլածաձեւ, խոշոր պտուղը անհարթ պտկաւոր պատեան մ'ունի. պտուղն ծալքը կը վերջաւորուի կըր կնիքովով մը. պատեանը հասունանալուն արաքսուս գեղեցիկ գեղին գոյն մը կը ստանայ. պատեանը անուշահոտ խիւղութեամբ լի է, որ կեարծնիւզ կ'անուանուի. պատեանին ներքնակողմը սպիտակ, մուգ եւ կուրուզ թանձր խաւը ախորժիկն համ մը ունենալուն քաղցրութեան կը շինեն. պտուղն բուն ներքնամաշտ տասը կամ տասներկու խիւններու բաժնուած է եւ ամէն մէկ խիւն քաղմտեւրմ եւ ուռացիկ հիւթեղ խիւսով մը լեցնած է. պտուղներուն խաւքանիւրին ծանրութիւնը երբեք հինգ վնջ քիւր կը կշռէ. ջրմագոյն Ասիայի մէջ կը գտնուին նոյն կնիքովսի կիտրոններ որոյ պտուղներուն խաւքանիւրը միջեւ 15 քիւր կը կշռէ: Կիտրոնին բնիկ Պարսկաստանի եւ Մարաստանի ծառ ըլլալուն ի հնուքն Պալլոս ինչոյ կամ Մարոս ինչոյ կոչուած է. *gms G. Gallesio, Traité du citrus*. Paris 1811. էջ 97 եւ 193:

* * *

Կանուկ ժամանակներու մէջ Կիտրոնը ծանօթ էր Թունաց եւ Հռովմայեցոյ. Ա. գաբու Յոյն բժիշկ Գրիսկորիտէս իւր Բժշկարանին Ա. 166 էջին մէջ կը յիշատակէ կիտրոնը *κεδρον* անուամբ. Դասեւ մեծահոգեակ Հուովմայեցի քննապատուս եւ իմաստասէր Պլինիոս Երեւն իր Բնական Պատմութեան ԺԵ. 14 եւ ԻԳ. 56 գլուխներուն մէջ կը յիշատակէ կիտրոնը *citreum* կամ *citrium* անուամբ. Կիտրոնը շատ աւելի կանուկ ժամանակներու մէջ ծանօթ էր «Պարսից խնձոր» կամ «Մարաց

խնձոր» անուամբ ինչպէս Յոյն իմաստասէր Թեոփրաստ կը յիշատակէ (Ն. Բ. 371—286), Թեոփրաստի տուած տեղեկութիւններէն կը հասկնուի որ Գ. դարուն (Ն. Բ.), մեծն Ալեքսանդրի աշխարհակալութեանց հետեւանօք Կիտրոնին Թունաստան մտցուած էր եւ իւր պտուղներուն գեղեցկութեան եւ մշակական յատկութեանց համար կը մշակուէր Թունաստանի մէջ: Հաւանականաբար Հրեայք ալ շատ աւելի յաճախ յարաբերութիւններ ունենալով Պարսից, Մարաց եւ չընկալ երկիրներու բնակչութեանց հետ, Յոյներուն նման էր թերեւս ալ Բարբելոնի գերութեան ժամանակէն սխեւալ ծանօթ էին կիտրոնին: Ինչ որ ստոյգ է եւ իրական, սա է որ քրիստոնէական թուականէն դար մ'առաջ Պաղեստինի մէջ առհասարակ ծանօթ էր կիտրոնին եւ Ալեքսանդր Եաննէսի (106—97) ժամանակ Տաղաւարահարաց առնին առթիւ Հրեայք ի նշան հրճուանաց ի ձեռնին կը կրէին կիտրոններ (սեւ Թովմեպոս, Հնդկութեան Հրէից Գ. Ժ. 4):

Միւս կողմէ չէ կարելի մերժել որ իսպանական հէճէր, ինչոյ նմանները, որք կը ներկայացնեն կիտրոնիին երկու տեսակները, Եգիպտական ծագում ունեցած ըլլան. Եգիպտացիք եւս շատ կանուկ ժամանակներէ ծանօթ էին կիտրոնի սեռի առնկերուն: Թուրքիա Գ. Ժ. Երով շինուած Քարմաքի մահմանի սրահներէն միշտ ներքնակողմը պատերուն վրայ, միակտեւերու նախասրբոք եւ օտար երկիրներէ Ներսի հովիտը փոխադրուած ծառերուն նկարներուն մէջ, կը տեսնուի նաեւ ծառ մը իր պտուղներով որ լիմոնիէի մը բոլոր յատկանիւնները կը կրէ: A. Mariette. Karnak, étude topographique et archéologique, Leipzig 1876, XXX. Իր կուրուսեալ մակերեսով ծանօթ այս պտուղը կը սեւեռուի նաեւ Եգիպտական ԺԸ. Հաբաստութեան պատկանող յուշարկաւորութեան պատկերներու մէջ. V. Loret, Le Cédratier dans l'antiquité, Paris 1891, էջ 45: Լիմոնիի միւս տեսակները նմանապէս ծանօթ էին Եգիպտացոյ. E. Bonavia, The antiquity of the citron tree in Egypt: Գիտնալ պեպք է թէ կիտրոնի եւ լիմոնիէի տեսակները այնքան շատ են եւ իրարու նման, որ շատ գծուարին է իրարմ զանազանիւ. եւ արարչու չկայ որ Եգիպտոսի մէջ Մովսէսի ծանօթ էր կիտրոնին. Ս. Գրոյ մեկնաբանները գրեթէ ամէնքն

1 Հաւանականաբար յունարէն *κεδρον*, հայ. Կիտրոն, *citrium* բառերը իսպանական ինքիւն բնական կու գան:

ալ Համաձայն են այս մասին Ս. Գրոց մէջ յիշատակուած երբ. հոգար բառին Հետ կը նշխարեն կիրարկը:

* * *

Ս. Գրոց երբայական բնագրին մէջ հոգար բառը մէջ անգամ միայն յիշատակուած է. Մովսէս Տաղաւարահարաց առին կատարման եղանակը երբայեցւոյ բացատրելու առթիւ կ'ըսէ.

“Տօնին առաջին օրը մէջի դիտի առնէք
Հոգար ծառին գլուխներ, արմուկներ ստեր,
Աղօթ ծառին եւ ձորի ուռիներու ստեր,
Եւ Եհովայի առաջ. եօթը օր դիտի ուրախանալը”

(ՂԵւ.ա. ԻԳ. 40)

Այս Համարին երբայական բնագրին ֆէրէ է) հոգար բառերը Եօթանասնեցը կը թարգմանէ «καρπών ἐξ ὧλου ὡραίων», Գրաբարը կը թարգմանէ պոպուլ չէֆֆֆին ծառաց, աշխարհաբար նմանապէս ֆէրֆին ծառաց պոպուլ կը թարգմանէ. Վուլգատը «fructus arboris pulcherrimae», Թարգմանիչները երբայական է) հոգար բառերը կ'երեւի կարծեր են ընդհանուր իմաստ ունեցող ասացումովք. եւ թարգմաններ են ֆէրֆին ծառ (= un bel arbre), ինչպէս յորդրէ է) Պօլը իբր ընդհանուր իմաստ ունեցող ասացումովք թարգմաններ են ֆէրֆին ծառ (= un arbre au feuillage épaïs), Միշգրտւ ընդհանուր օմբելոս իր Թարգմանին մէջ կը թարգմանէ է) հոգար կիրարկի ծառ ինչպէս է) Պօլը մրտենի, Նմանապէս Յովսէփոս իր Հնդկ. աստուծոյ Հնդկ գրքին մէջ կ'ըսէ «Հրեայք Տաղաւարահարաց առին ի ձեռնին կը բռնէին մրտենիի եւ ուռիների ծիւղերու կապոց, ինչպէս նաեւ արմուկների ցցատերեւներ են պոպուլ ինչպէս, τοῦ μύλου τοῦ τῆς Περσέας», Թաղմուտի մէջ եւս յիշատակուած է թէ Տաղաւարահարաց առին սովորութիւն էր կիրարկներ բռնել եւ է) հոգար կիրարկ նշանակելը կը Հասկնուի այդ յիշատակութենէն որոշապէս. Talmud, Soucca III. 5. traduct. M. Schwab, 1883, Հատ. VI, էջ 25, Հրեական այս սովորութիւնը Յովսէփոսի Ժամանակէն շատ առաջ շրջանի յայտնի է թէ կը վերաբերէր են ասոր Համար անշուշտ կիրարկը Հրեայ լիակ կոչուած էր, Բաց աստի դիտել է որ հոգար բառին բայարմատը կը նշանակէ «առուցանել, այտուցանել, փրացուցանել», եւ շատ լուր կը յարմարի կիրարկի կործինուոր եւ պոպուլու մաս.

կերեսին. դարձեալ դիտելի է որ ՂԵւ.ա. ԻԳ. 40 Համարին մէջ յիշատակուած արմուկների եւ ուռիների քով յատուկ իմաստ ունեցող ծառերու անուններ աւելի յարմար էր յիշատակել քան ընդհանուր իմաստ ունեցող բառեր: Մակարայեցւոյ շրջանի Հրեական դրանք ներու վրայ կը անմուկին Տաղաւարահարաց առին առթիւ Հրեայ սովորութեան Համեմատ գործածուած ստերու խաւրներու եւ կիրարկի պատկերներ. այս դրամներուն շատերուն վրայ կը անմուկի երբեմն ստերու խաւր մը, որուն երկու կողմէն կախուած են երկու կիրարկի պատկերներ, երբեմն ալ ստերու երկու խաւրներ որոնց մէջուց կիրարկի պատկեր մը նկարուած է: Հնախոսութեան այս բոլոր հաստատելներով կարելի է ՂԵւ.ա. ԻԳ. 40 Համարին մէջ յիշատակեալ «Ֆէրի էձ Հատար» բառերն թարգմանել «կիրարկի ծառերու պատկերներ». ըստ այսմ՝ զորաբարը կրնայ Հետեւեալ ձևով ճշտուած նկատուիլ.

“Եւ առնուցիք մէջ յաւուրն առաջնու՝
Գրուել Վիտնու՝ կողեր յարմուկներից,
Եւ աստ ի մրտենից եւ յուռեաց ի ձորաց,
Աղօթի լինել առաջ Տօնան զեւթն օր”

(ՂԵւ.ա. ԻԳ. 40)

(Ըրտնաւորէ)

ՉԺՈՆՈՐ ԵՐՄ. ԳՈՐԻՍԵՆՍԻ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԳՐԱՐԱՐԻ ԳՐԱՐԵՐ

ԱՆԻՆԻՐԱՐՈՅ ԿՐԹԻՐ-ՎՈՆԻՐ ԹԻՒ 23 ՅՈՒՐ-ԳՐԻՒ ՄՈՎՈՎՈՐԵՆՈՅ ՊԵՆՈՎՈՎՈՐԵՐ

Այս ձեռագիրը Ստրասբուրգ մին է՝ 416 երեսներով. Մեծութիւնն է 27.7 × 20.3 × 5 սմ. իսկ գրութիւնը՝ 20 × 13.2 սմ. խաչքր բարձրով գրուած՝ 1622 թ. Մարտի 9-ին Հռոմէ, Անիւրիւրի Ս. Աստուածածին (կարմիր) մէջ:

Մագաղաթեայ պահպանմանը երէթերթ են կամ 4-ը երեւ, 12 սիւնակներով. Սկիզբը գրուած է Դի թերթ, — հաւանաբար երկու թերթ գրուած է նախապէս եւ մէկը ետքը կտրուած հանուած —. իսկ վերջը՝ երկու թերթ. 20.6 սմ. իսկ գրութիւնը՝ 22 × 15.5 սմ., երկսիւն, իւրաքանչիւր սիւնակ 7 սմ. Արգիւղ Մարտիկան տառերով գրուած վկայաբանութենէ մը թէ Տարեգրք = Ճաշոցէ մը (?) հա.